

НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ТУРИЗМІ

Розкрито сутність державної інноваційної політики. Проаналізовано сучасні моделі державного регулювання туристичного ринку у світі. Запропоновано авторське бачення виділення моделей державної інноваційної політики в туризмі

The essence of the state innovation policy is exposed. Current models of state regulation of the tourism market in the world are analyzed. The author vision of state innovation policy models in tourism is proposed.

Ключові слова: інноваційна політика, туризм, державна інноваційна політика, модель інноваційного розвитку.

Keywords: innovation policy, tourism, state innovation policy, innovation development model.

Упродовж останніх двадцяти років питання моделі інноваційного розвитку є актуальними не тільки для України, але й для високорозвинених держав з ринковою економікою. Яскравим свідченням цього є швидкі темпи зростання низки країн за останні 20–30 років, а саме: Ірландії, Фінляндії, а також Південно-Східної Азії, зокрема Малайзії, Південної Кореї, Сінгапуру та інших. У цих країнах інноваційна активність забезпечує постійне зростання валового внутрішнього продукту, продуктивності праці та конкурентоспроможності економіки на світовому ринку.

З 2000 року у програмах розвитку усіх урядів України було задекларовано впровадження інноваційної моделі розвитку національної економіки, що знайшло підтримку у науковців, практиків та урядовців. Проте повільні темпи впровадження такої моделі розвитку засвідчує складність і багатогранність даної проблеми, особливо в останні роки, коли в державі проводилася низка міжнародних заходів, пов'язаних із туристичною діяльністю, що дозволяє отримати додатковий дохід державі і вирішити окремі інфраструктурні проблеми. Водночас туристична галузь є специфічним і досить складним об'єктом державного управління, що зумовлено наявністю сукупності внутрішніх та зовнішніх взаємозв'язків із більш ніж 40 суміжними галузями національного господарства (транспорт, зв'язок, харчування тощо).

Проблемам формування інноваційної моделі розвитку держави та державної інноваційної політики присвячені праці вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких О. Амоша, Р. Андрощук, О. Бондар, А. Гальчинський, С. Глазьев, В. Гусев, П. Друкер, С. Ілляшенко, О. Комеліна, І. Макаренко, А. Садєков, Б. Санто, В. Семіноженко, В. Соловійов,

І. Федулова, Й. Шумпетер та інші. Значну увагу теоретичним і практичним питанням державного регулювання інноваційної діяльності у сфері туризму приділено в працях В. Квартального, О. Любимцевої, В. Новікова, А. Мерзляк, А. Чкан, Є. Яковенка та інших. Однак, на наш погляд, у сучасних дослідженнях науковців України недостатньо вивчений інструментарій державного регулювання інноваційної діяльності, який у кожній країні залежить від рівня конкуренції, стану законодавчого забезпечення, інноваційної та ринкової інфраструктури.

Метою статті є дослідження засобів активізації інноваційної діяльності та визначення на цій основі заходів державного регулювання інноваційної діяльності у туризмі, враховуючи світовий досвід та сучасні концепції розвитку інноваційної діяльності.

Туризм у багатьох країнах світу є пріоритетним напрямом розвитку національної економіки. Нині у туризмі зайнято 12% працездатного населення, витрати на туризм складають 11% від світового ВВП. У сфері туризму кожні 2,5 секунди створюється нове робоче місце і кожного року залучається 3,2 млрд. дол. інвестицій. Швидкими темпами збільшується кількість туристів (із 50-х років ХХ ст. їх кількість збільшилася більше, ніж у 20 разів) [1]. Водночас, розвиток саме цієї галузі за останні десятиріччя загострює екологічні проблеми суспільства, які можливо вирішити тільки шляхом раціонального використання всіх наявних ресурсів та дбайливого ставлення до надбань нашої цивілізації.

Масовий потік туристів у різні куточки світу впродовж останніх десятиріч активізує проблему обслуговування та збереження пам'яток культури при їх масовому відвідуванні туристами. Зокрема, коли у 1960-х роках ХХ ст. проявився негативний вплив туристичної галузі на природу Англії, було проведено конференцію «Тіні зеленого кольору» (Лідсі, Англія, 1990 р.), де вперше використовувався термін «сталий туризм». У подальшому він поширився: «Конвенція з питань біологічного розмаїття», «План дій 21» тощо [2, с. 6]. Ці питання, на нашу думку, пов'язуються з інноваційною активністю, яка має потенціал для вирішення не тільки екологічних проблем, але й збереження духовних надбань (пам'яток, музеїв, бібліотек тощо) та підвищення духовного рівня суспільства. Водночас виникла необхідність державного регулювання інноваційних процесів, у т. ч. і в туристичній сфері, що зумовлено зростаючим її значенням для розвитку суспільства в цілому.

Найбільш істотний вплив інноваційної діяльності проявляється, як зазначає Ю. В. Вертакова, через [3, с. 111–112]:

- вплив інновацій на макроекономічні показники та структуру суспільного виробництва;
- розвиток нових, динамічних форм організації виробництва і системи державного регулювання;

- зміну структури споживання;

- вплив інновацій на соціальну стабільність;

- поліпшення екологічної ситуації в країні;

- розвиток міжнародного наукового, технічного та економічного співробітництва;

- вплив інноваційної політики на національну безпеку.

Інноваційна діяльність у туризмі є важливою складовою його розвитку і має потенціал для підвищення добробуту не тільки власників туристичних комплексів та об'єктів, але і всього населення. Державна інноваційна політика – це комплекс правових, організаційно-економічних та інших заходів держави, спрямованих на створення належних умов для

розвитку інноваційних процесів в економіці та стимулювання впровадження результатів інноваційної діяльності у виробництво та сферу послуг.

До основних функцій державного регулювання інноваційної діяльності належать [4]:

акумулювання фінансових ресурсів;

створення правової бази інноваційних процесів;

координація інноваційної діяльності;

стимулювання інноваційного процесу та інноваційної діяльності;

кадрове забезпечення інновацій;

інституціональне забезпечення інноваційних процесів;

регулювання міжнародних аспектів інноваційних процесів;

усебічне сприяння розвитку науки, у тому числі прикладної, і формування малого інноваційного підприємництва;

формування державних замовлень на НДДКР, які забезпечують початковий попит на інновації, а потім поширюються в економіці;

формування науково-інноваційної інфраструктури;

інституціональне забезпечення інноваційних процесів шляхом створення державних організацій і підрозділів, які виконують НДДКР і здійснюють нововведення в галузях державного сектору;

підвищення суспільного статусу інноваційної діяльності.

Ми не можемо не погодитися із думкою І. А. Сільченко, згідно якої реалізація інноваційної моделі розвитку визначає необхідність постійного удосконалення державної інноваційної політики як складової частини державного регулювання економіки, що пов'язано із закріпленням за інноваціями структуроутворюючої, капіталоутворюючої та інституціональної ролі в економіці, формуванням інноваційного сектора промисловості й інноваційного підприємництва, реформуванням системи суспільного поділу праці, поглибленням глобалізаційних тенденцій [5].

На нашу думку, державне регулювання і підтримка інноваційної діяльності забезпечують високу конкурентоспроможність не тільки економіки в цілому, але й туристичної сфери, шляхом [6; 7]:

надання позичок без їх виплати (Швеція) та дотацій (Франція, США);

створення фондів упровадження інновацій з урахуванням ризику (Німеччина, Швейцарія, Франція, Нідерланди);

допомоги у патентній діяльності (у США – 50% видатків на отримання охоронних документів);

пенсійних та страхових пілг для інноваторів (Франція, Великобританія, Швейцарія);

законодавчого захисту прав винахідників на інтелектуальну власність;

амортизаційної політики (використання методів прискореної амортизації);

прямого фінансування (в Німеччині урядом фінансується 30–40% витрат на НДДКР, які здійснюються за державними замовленнями, у США, Франції – 50%);

зменшення державного мита для індивідуальних винахідників (Австрія, Німеччина, США та інші). У Китаї мито не сплачується взагалі, якщо устаткування, яке ввозиться, не може створюватися в країні;

відстрочення виплати мита або звільнення від нього, якщо винахід стосується економії енергії (Австрія) тощо.

На основі цього можемо зробити висновок, що нині більшість держав, які реалізують інноваційну модель розвитку, стимулюють інноваційну діяльність у всіх галузях національного господарства і туризмі зокрема. Процеси глобалізації та інтернаціоналізації постійно посилюють роль і значення інноваційної діяльності для всіх суб'єктів господарювання, водночас загострюючи її соціально-психологічні та етичні аспекти. Слід зазначити, що всі відомі методи стимулювання інноваційної діяльності відображаються в державній інноваційній політиці, яку, за різними критеріями, поділяють на кілька типів (табл. 1).

Таблиця 1

Типи державної інноваційної політики та їх сутність [7]

Назва державної інноваційної політики	Сутність
Політика технологічного поштовху	Передбачає, що головні цілі та пріоритетні напрями науково-технологічного та інноваційного розвитку визначає держава, на основі чого обираються форми стимулювання інноваційної діяльності, які мають здійснюватись через удосконалення управління в науково-технологічній та інноваційній сферах. Держава бере активну участь у регулюванні інноваційних процесів (США у 30–40 рр., Японія у повоєнні роки). Обмеженість такої політики полягає в тому, що держава підтримує тільки довгострокові проекти, які потребують значних фінансових вкладень
Політика ринкової орієнтації	Передбачає провідну роль ринкового механізму в розподілі ресурсів та визначенні напрямів розвитку науки і техніки, а також обмеження ролі держави в стимулюванні фундаментальних досліджень. Спрямована на створення сприятливого економічного клімату та розвитку інформаційного середовища для здійснення нововведень у фірмах, скорочення прямої участі держави в НДДКР та дослідженнях ринків, а також прямих форм регулювання, які перешкоджають стимулюванню ринкової ініціативи та ефективної перебудови ринку (70-і роки – США, Німеччина, Японія, 80-і роки – більшість розвинутих країн, 90-і роки – Україна).
Політика соціальної орієнтації	Полягає у соціальному регулюванні наслідків НТП: процеси прийняття рішень відбуваються із залученням широкої громадськості, рішення приймаються за умов досягнення соціально-політичного консенсусу. Такий варіант інноваційної політики не є основним, проте певні його елементи простежувалися у розвитку різних країн (60–70 р. – США, Швеція)
Політика, спрямована на зміну економічної структури господарського механізму	Передбачає істотний вплив передових технологій на вирішення соціально-економічних проблем, на зміну галузевої структури, взаємодію суб'єктів господарювання, підвищення рівня життя тощо. Це потребує нових форм організації і механізмів управління розвитком науки і техніки, а також їх взаємодії. Нині лише Японія дотримується такої політики, здійснюючи її паралельно з ринковою

І. А. Сільченко пропонує виділяти три типи інноваційної політики [5, с. 32].

Перший тип державної інноваційної політики реалізувався в Англії, Франції, США, Німеччині і передбачав розгляд інноваційного процесу як сукупності відокремлених стадій з переважаючим використанням інструментів стимулюючого характеру та розподілом функцій управління між різними інститутами регулювання.

Другий тип державної інноваційної політики ефективно реалізувався в Англії, Франції, США, Німеччині, Японії, СРСР і виник у зв'язку з формуванням національних інноваційних систем. Він передбачає розширену участь держави в інноваційному забезпеченні економічного розвитку, державне стимулювання партнерства між інноваційними установами та промисловістю. За такого підходу інноваційна діяльність глибоко інституціоналізована.

Третій тип державної інноваційної політики реалізується у США, Німеччині, Японії і спрямований на формування зв'язків національної інноваційної системи з іншими складовими економічної системи держави, а також на прискорений розвиток міжнародного та транскордонного співробітництва.

Ми вважаємо, що ці типи інноваційної політики не суперечать один одному і відіграють важливу роль у розвитку не лише промисловості, сфери послуг, сільського господарства, транспорту, але й туризму також. Нині відомо більше 20 видів туризму (міжнародного, релігійного, екстремального, зеленого, ділового, тощо), які функціонують згідно однієї з чотирьох моделей розвитку сфери туристичних послуг.

Перша (ринкова) модель передбачає відсутність центральної державної туристичної адміністрації, органу державного управління на рівні центральної влади. Всі питання, пов'язані з розвитком туризму, вирішуються на рівні регіонів або самостійно суб'єктами господарювання на основі оперативного регулювання та принципів ринкової економіки. Основна умова для можливості використання цієї моделі полягає в тому, що країна має бути привабливою для іноземних туристів і не мати потреби в особливій рекламі національного туристичного продукту на світовому ринку.

Подібна модель розвитку індустрії туризму сформувалася в США, де з метою економії бюджетних коштів у 1997 р. ліквідовано державну структуру «U.S. Travel and Tourism Administration (USTTA)», що займалася питаннями розвитку туристичної галузі. Цей крок був зумовлений тим, що США втримують міцні позиції на міжнародному туристичному ринку, а сильні приватні компанії здатні на самостійні рекламні акції в інтересах усього національного ринку туризму. Замість USTTA в США діє Консультативна рада з туризму та подорожей (USTTAB) – доволі впливовий орган, до складу якого входять відомі представники туристичної індустрії.

Аналіз практики діяльності суб'єктів ринку туристичних послуг показує, що використання першої моделі можливе лише у випадках, коли суб'єкти туристичного ринку настільки сильні та свідомі, що здатні вирішувати всі проблеми без участі держави. Такий підхід ефективний у країнах з розвинутою ринковою економікою, де на ринку переважають приватні компанії різної величини і спеціалізації. Важливе значення при цьому мають розви-

нута інфраструктура, система забезпечення безпеки туристів, високий рівень надання банківських, страхових послуг і медичного обслуговування.

Друга модель розвитку туризму передбачає наявність спеціального, потужного, авторитетного та самостійного державного центрального органу (міністерства, управління), що займається розвитком та контролює діяльність усієї туристичної галузі. Міністерство має значні повноваження у сфері інвестицій, маркетингових досліджень, підготовки кадрів, реклами тощо. Спеціалізовані органи займаються виключно питаннями функціонування туристичної галузі (табл. 2).

Таблиця 2

Органи управління туристичною галуззю (за другою моделлю) [8]

Країна	Спеціалізований підрозділ
Єгипет	Державна туристична адміністрація
Куба	Національний офіс з туризму
Мальта	Управління з туризму
Марокко	Національний туристичний офіс
Хорватія	Міністерство туризму (Управління з туризму)
Індія, Мексика, Малайзія, Нова Зеландія, Кенія, Оман, Камбоджа, ПАР, Ізраїль, Домініканська Республіка	Міністерство туризму

Така модель управління туристичною індустрією властива багатьом країнам, що розвиваються, країнам з перехідною економікою, для яких туризм є одним з основних джерел валютних надходжень до бюджету, а також деяким високорозвинутим з туристичного погляду державам з багатою туристичною історією, які мають намір постійно підтримувати на належному рівні туристичний імідж.

Для реалізації цієї моделі потрібні: значні фінансові інвестиції в розвиток індустрії туризму для створення й підтримки на високому рівні національного туристичного продукту та туристичної інфраструктури, забезпечення державної підтримки малого і середнього бізнесу, створення системи безпеки туристів тощо.

Третя (європейська) модель участі держави в розвитку індустрії туризму переважає в розвинутих європейських державах. Вона передбачає, що питання розвитку туристичної діяльності вирішуються на рівні спеціалізованого галузевого підрозділу (централізована структура, державний орган), який функціонує в рамках багатогалузевих, багатофункціональних міністерств (найчастіше економічного спрямування), однак має статус відносно самостійного адміністративного органу.

Четверта (комбінована) модель розвитку туристичної галузі передбачає створення комбінованого міністерства, яке, крім туризму, охоплює інші, суміжні з ним або взаємодоповнюючі напрями соціально-економічної політики.

Для країн, які дотримуються цього типу державного регулювання, характерне визначення туризму як пріоритетного напрямку розвитку економіки, що досягається за допомогою чіткого розподілу повноважень між центральною та регіональними туристичними адміністраціями. Основними цілями державної туристичної політики при такому підході є забезпечення збалансованості розвитку туризму та інших галузей економіки, а також просування національного туристичного продукту за кордоном [8].

На основі аналізу теоретичних і практичних аспектів можливостей державного регулювання інноваційної діяльності, а також традицій і підходів до розвитку туристичної сфери, пропонуємо виокремити такі моделі регулювання державою інноваційної активності в туризмі:

перша модель передбачає відсутність центральної державної туристичної адміністрації та вирішення всіх питань на місцях на засадах та принципах ринкової самоорганізації; інновації впроваджуються самостійно для підтримання сильних ринкових позицій;

друга модель передбачає наявність сильного і авторитетного центрального органу – міністерства, а туризм є основним джерелом надходження коштів у бюджет (Єгипет, Мексика, Туніс, Туреччина);

третья модель – європейська, де питання інноваційного забезпечення розвитку туризму вирішуються багатопрофільним міністерством на рівні відповідного галузевого підрозділу (Франція, Іспанія, Великобританія, Італія).

Ми вважаємо, що така градація не є сталою і абсолютною; вона потребує подальших досліджень, особливо в реаліях української економіки, перехід якої на інноваційну модель розвитку охоплює й вироблення засад інноваційної політики в туристичній індустрії як одній з найперспективніших у вітчизняній економіці.

Отже, перед наукою стоїть проблема вибору для кожної моделі розвитку туристичної сфери методів і засобів інноваційної політики держави з метою забезпечення інноваційного розвитку туризму.

Література

1. *Петрасов И. Концепция устойчивого развития применительно к мировому туризму [Электронный ресурс] / И. Петрасов. – Режим доступа : http://tourlib.net/books_tourism/petrasov2-1.htm.*
2. *Збереження і сталий розвиток Карпат [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.heifer.org.ua/heifer/files/Staly_rozvytok_Karpat.pdf.*
3. *Вертакова Ю. В. Управление инновациями : теория и практика : учеб. пособ. / Ю. В. Вертакова, Е. С. Симоненко. – М. : Эксмо, 2008. – 432 с. – (Высшее экономическое образование).*
4. *Краснокутська Н. В. Інноваційний менеджмент : навч. посібник / Н. В. Краснокутська. – К. : КНЕУ, 2003. – 504 с.*
5. *Сільченко І. А. Державна інноваційна політика в умовах формування інноваційної моделі розвитку / І. А. Сільченко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2010. – № 1 (9). – С. 33–35.*

6. Лапенчук П. Підтримка інноваційної діяльності. Досвід економічно розвинутих держав та України [Електронний ресурс] / П. Лапенчук. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=912>. – Заголовок з титулу екрану.
7. Микитюк П. П. Інноваційний менеджмент : навч. посіб. / П. П. Микитюк. – Тернопіль : Економічна думка, 2006. – 295 с.
8. Бартошук О. В. Моделі розвитку індустрії туризму (зарубіжний досвід) / О. В. Бартошук // Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. – 2011. – № 2. – С. 62–68.